

**Venäjän yhtenäistämispolitiikka Pietarin suomalaisten
muistelmissa 1899–1917**

Sampo Ikonen

Kandidaatintutkielma
Historian ja etnologian laitos
Jyväskylän yliopisto
31.3.2022

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO	3
1.1	Tutkimuksellinen lähestymistapa	4
1.1.1	Aineisto	4
1.1.2	Tutkimuksen metodi.....	5
1.1.3	Tutkimuksen eettiset seikat.....	6
1.1.4	Keskeiset käsitteet.....	6
2	PIILOPOLITIKOINTIA PIETARISSA	8
2.1	Vihan tunteita hallintoa, ei kansaa kohtaan.....	8
2.2	Pietarin tietämättömyyden kupla?	11
3	PIETARIN SUOMALAINEN TYÖELÄMÄ	13
3.1	Menestystä työmarkkinoilla ja kansallisyylpeyttä virkamiesuran tiellä	13
3.2	Positiivisia kokemuksia venäläisten alaisuudessa	16
4	KOULUT YHTENÄISTÄMISPOLITIIKAN PURISTUKSESSA	18
4.1	Koululaitoksen toiminnan rajoittaminen	19
4.2	Kouluikäisten ristiriidat	21
5	VAPAA-AIKA YHTENÄISTÄMISPOLITIIKAN VARJOSTAMANA	25
5.1	Vapaa-ajan vietto yhteisön sisäisenä toimintana	25
5.2	Suomalaisten eriytynyt kulttuuritoiminta	27
6	YHTEENVETO	30
	LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	31

1 JOHDANTO

Kirjailija Arvid Järnefelt kirjoitti vuonna 1899 kirjan¹ matkastaan Venäjälle kirjailija Leo Tolstoin luokse, jossa hän kuvaili suomalaisen matkailijan kokemusta Venäjällä, yhtenäistämispolitiikan² käynnistyttyä.³ Hänen mukaansa pelkästään Suomen mainitseminen Venäjällä herätti tietystä kansanluokassa vihaa.⁴ Kun hän kysyi kanta-asukkaalta Suomen tilanteesta, oli vastaus lähes aggressiivinen. ”Kaikki etuoikeudet ovat nyt maan tasalle hävitetyt. Sepä se, olisi vaan jo aikaa sitten pitänyt tehdä!”⁵

Järnefelt oli Venäjällä vain vierailemassa. Kohtasivatko tuhannet Pietarissa asuneet suomalaiset samankaltaista penseää kohtelua kantaväestöltä, vai oliko tilanne heidän kohdallaan erilainen heidän ollessa ikään kuin paikallisia?

Kandidaatintutkielmassani tutkin, miten Venäjän harjoittama 1900-luvun alun yhtenäistämispolitiikka vaikutti Pietarissa eläneiden suomalaisten elämän eri osa-alueisiin. Jaoin tutkimukseni temaattisesti Pietarin suomalaisten työelämään, vapaa-aikaan, koulunkäyntiin ja politikointiin. Näin pyrin käsittelemään elämän keskeisimpiä osa-alueita ja täten saamaan mahdollisimman kattavan kuvan yhtenäistämispolitiikan vaikutuksista Pietarissa.

Yhtenäistämispolitiikan teemaa on käsitelty Suomen osalta jo laajalti aiemmassa tutkimuksessa,⁶ mutta itärajan takana eläneiden suomalaisten kokemukset ovat jääneet pitkälti pimentoon, lukuun ottamatta Alpo Juntusen yhtenäistämispolitiikkaa sivuavaa tutkimusta Pietarin suomalaisten kulttuuritoiminnasta.⁷ Tutkielmani hyödyntää Juntusen keräämää lähdeaineistoa, mutta se lähestyy ai-

¹ Järnefelt, A. (1899). *Päiväkirja matkaltani Venäjällä ja käynti Leo Tolstoin luona keväällä 1899*. Otava.

² Yhtenäistämispolitiikalla viitataan ilmiöön, josta usein käytetään nimitystä sortovuodet. Venäjän yhtenäistämispolitiikan tarkoituksena oli rajoittaa autonomisen Suomen itsemääräämisoikeutta. Tarkempi määritelmä luvussa 1.1.4.

³ Järnefelt, 1899.

⁴ Järnefelt, 1899, 17.

⁵ Järnefelt, 1899, 18.

⁶ Esim. Leino-Kaukiainen, 1984, Polvinen, & Bobrikov, 1984 & Maijala, 2017.

⁷ Juntunen, 1972.

neistoa eri näkökulmasta ja eri tutkimuskysymyksin. Juntusen tutkimus koskettaa Venäjän yhtenäistämispolitiikkaa vain ohimennen, jättäen kysymyksen yhtenäistämispolitiikan vaikutuksista Pietarin suomalaisen yhteisöön pitkälti vastaamatta. Tämän tutkimuksellisen aukon pyrin tutkielmallani täyttämään. Pietarin suomalaisia on aikaisemmassa tutkimuksessa tutkittu paljon esimerkiksi sosiaalirakenteen, identiteetin, kulttuurin, koululaitoksien ja Pietarissa julkaistujen suomalaisten sanomalehtien näkökulmista.⁸

1.1 Tutkimuksellinen lähestymistapa

1.1.1 Aineisto

Pääaineistoni on Helsingin kansallisarkistossa säilytettävä kokoelma⁹ entisten Pietarin suomalaisten litteroituja haastatteluja ja kirjeitä, jotka kerättiin 1960-luvun lopulla tutkija Alpo Juntusen toimesta, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunnan toimeksiannosta.¹⁰ Aineisto koottiin Juntusen laudaturtyötä varten, jonka aiheena oli Pietarin suomalaisen kulttuuritoiminnan tutkiminen. Haastatteluja aineistossa on 21 ja kirjeitä noin 200. Aineisto käsittelee pääasiassa aikaa 1900-luvun alusta Venäjän vallankumouksiin.

Hyödynnän työssäni ainoastaan Juntusen litteroituja haastatteluja. Syynä tähän on kandidaatintutkielman laajuus, mikä ei mahdollistaisi sekä haastattelu-
jen että kirjeiden perusteellista analyysiä. Haastatteluissa on paljon hajontaa sukupuolten, ammattien ja yhteiskuntaluokkien välillä, joten koen, että sen antama tutkimuskuva on kattava.

Aineisto tuo mukanaan omat lähdekriittiset ongelmansa. Haastattelut ovat toisen tutkijan tekemiä ja litteroimia. En päässyt käsiksi haastattelu-
jen alkuperäisiin ääninauhoituksiin, joten olen ainoastaan litteroitujen tekstien varassa. Litterointia ei ole tehty kovin tarkasti, sillä tekstistä puuttuvat täytesanat ja muut spontaanille puheelle tyypilliset ominaisuudet. Teksti on kaikin puolin hyvin siistiä, joten litterointiprosessissa on otettu vapauksia haastattelu-
jen kielellisen

⁸ Esim. Juntunen, 1972; Engman, 2004; Flink, 2000.

⁹ Kansallisarkisto (KA), Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset.

¹⁰ Juntunen, 1972, 3.

siistimisen suhteen, mikä on tärkeää huomioida. Lisäksi Juntusen haastattelukysymykset muotoiltiin aikanaan eri tutkimuskysymykset mielessä, mikä tarkoitti, että aineistosta tuli etsiä tälle tutkimukselle keskeiset teemat ikään kuin rivien välistä. Juntusen omien sanojen mukaan, kerätty materiaali on epätasaista ja haastateltujen muisti ”iän rasittamaa”.¹¹

Edellä mainitun muistitietoaineiston lisäksi hyödynnän Pietarissa julkaistuja suomalaisia sanomalehtiä¹² (Neva, Inkeri ja Uusi Inkeri) ja aikalaisten matkakertomuksia, kuten Arvid Järnefeltin ”Matkaltani Venäjällä” ja Mathias Andelinin ”Matka Venäjälle, kahden suomalaisen kokemuksia Venäjällä”. Sanomalehdet ja matkakertomukset täydentävät muistitietomateriaalin maalaamaa kuvaa 1900-luvun alun Pietarista. Matkakertomuksiin kohdistuvaan analyysiin käytän samaa muistitiedollista metodia kuin käyttämäni haastatteluaineistoon.

1.1.2 Tutkimuksen metodi

Kandidaatintutkielmani tutkimusmetodi on muistitietotutkimus (eng. oral history). Muistitietotutkimuksella viitataan tutkimukseen tiedosta, ”joka ei pohjaudu kirjallisiin lähteisiin vaan tiedonantajan muistiin”.¹³ Muistitietotutkimuksella pyritään ensisijaisesti pääsemään kiinni siihen, mitä ja miten henkilö muistaa ja tulkitsee menneisyyden kokemuksensa, sekä mitä hän pitää muistamisen arvoisena.¹⁴

Muistelulle ja sen tutkimukselle keskeistä on konteksti, jossa muistelu tapahtuu.¹⁵ Käyttämäni haastattelumateriaali kerättiin 1960-luvun lopussa. 60-luvun Suomessa ulkopoliitikkaa (ja osittain sisäpolitiikkaakin) ohjasi Neuvostoliiton myötäily keskeisissä poliittisissa kysymyksissä.¹⁶ Tämä ns. suomettumisen ajan poliittinen varovaisuus ei varsinaisesti näyttäyty haastattelumateriaalissa suorina kommentteina, mutta huomioon täytyy ottaa, että joitain lausuntoja tai

¹¹ Juntunen, 1972, 4.

¹² Sanomalehtien tutkimiseen liittyvät omat lähdekriittiset seikkansa. En kuitenkaan koe, että lehtiin kohdistuvalla lähdekritiikillä olisi merkittävä rooli tutkimuksessani. Sanomalehtien käyttö ei tutkielmassani ota kantaa lehtien poliittisiin linjoihin tai agendoihin.

¹³ Fingerroos, 2006, 8.

¹⁴ Fingerroos, 2006, 75.

¹⁵ Fingerroos, 2006, 8.

¹⁶ Halmesvirta, 1997, 213.

kysymyksiä on voitu ajan poliittisen ilmapiirin takia jättää sanomatta tai kysymättä itsesensuurimaisesti.

Muistitietotutkimus ei pyri välittämään objektiivista kuvaa historian tapahtumista, vaan yksittäisten ihmisten kokemuksia historiallisista ilmiöistä. Tutkijalle keskeinen kysymys onkin ”kertojan suhde kertomaansa”.¹⁷ Käytän tutkielmassani paljon lauserakennetta ”muistitietoaineiston mukaan” tai ”haastatteluaineiston mukaan”. Pyrin näin alleviivaamaan haastattelujen sisältämän tiedon subjektiivista luonnetta.

1.1.3 Tutkimuksen eettiset seikat

Tein päätöksen käyttää haastateltujen koko nimiä tutkimuksessani, vaikka usein tieteellisessä tutkimuksessa onkin tapana anonymisoida haastatellut, jotta yksityisiä tietoja ei pääsisi vuotamaan tutkimuksen yleisön tietoon. Perusteluni nimien käyttöön on tapa, jolla Alpo Juntunen, haastattelujen pitäjä ja kokoaja, käytti niitä omassa tutkimuksessaan.¹⁸ Juntusen tutkimuksessa haastateltujen nimet tulevat vastauksien ohessa ilmi, joten olisi turhaa anonymisoida jo julkisiksi tehtyjä tietoja ja haastatteluvastauksia.

1.1.4 Keskeiset käsitteet

Tutkielman keskeisiä käsitteitä ovat muun muassa Pietarin suomalaiset, yhtenäistämispolitiikka, sortovuodet, helmikuun manifesti ja siirtokunta.

Käsitteellä Pietarin suomalaiset viitataan Suomen kansalaisiin, jotka muuttivat väliaikaisesti asumaan Pietariin. Suomalaisia on muuttanut kaupunkiin sen perustamisesta lähtien. Pietarin suomalaisia eli 1900-luvun alun Pietarissa yli 20 000.¹⁹ Kyse ei siis ollut kuriositeetista, vaan suuresta suomalaisten yhteisöstä. Eri lähteissä Pietarin suomalaiset kirjoitetaan kahtena erillisenä sanana tai yhteen ”pietarinsuomalaiset”. Käytän tutkielmassani erillisinä sanoina kirjoitettua versiota. Perusteluni tälle on lähdeaineistoni tapa viitata Pietarissa eläneisiin suomalaisiin Pietarin suomalaisina.

¹⁷ Fingerroos, 2006, 75.

¹⁸ Juntunen, 1972.

¹⁹ Engman, 2004, 112.

Yhtenäistämispolitiikka ja sortovuodet viittaavat tutkielmassani samaan ilmiöön. Venäjän harjoittama yhtenäistämispolitiikka pyrki 1800-luvun lopusta vuoteen 1917 rajoittamaan autonomisen Suomen itsemääräämisoikeutta ja sulattamaan Suomen keskeisiä instituutioita Venäjän päätösvallan alaiseksi. Suomeen kohdistuneen yhtenäistämispolitiikan merkittävin dokumentti on helmikuun manifesti (1899), jolla pyrittiin käytännössä syrjäyttämään Suomen perustuslait. Sortokaudet tai -vuodet on nykypäivänä vanhahtava ilmaisu yhtenäistämispolitiikalle, mutta käytän sitä tutkielmassani ajoittain lähinnä lähdeaineistoon pohjautuvan analyysin yhteydessä. Käsitteeseen sortovuodet liitetään usein tunnelaustaus, mitä pyrin käsitteen yhtenäistämispolitiikka käytöllä välttämään. Lähdeaineistossani yhtenäistämispolitiikkaan viitattiin usein käsitteellä sortovuodet.

Siirtokunta on suomisanakirjan mukaan ”maahan asettuneiden vierasmaalaisten yhteisö”.²⁰ Siirtokunta-käsitteen käyttö nojaa tutkielmassani tähän määritelmään sekä tapaan, jolla Juntunen käyttää käsitettä haastatteluaineistossa. Juntunen kutsui Pietarissa eläneiden suomalaisten yhteisöä siirtokunnaksi.

²⁰ Sivistyssanakirja, 16.3.2022.

2 PIILOPOLITIKOINTIA PIETARISSA

Luvussa tutkin Pietarin suomalaisten suhtautumista ja mahdollisia muistitietomateriaalista ylös nousseita poliittisia toimia koskien Venäjän yhtenäistämispoliittikkaa 1900-luvun alussa. Jätän tarkoituksella Pietarissa suosiota saaneiden 1900-luvun alun suomalaisten puolueiden, kuten Vanhasuomalaisten, Nuor-suomalaisten ja Sosiaalidemokraattien väliset ristiriidat käsittelyn ulkopuolelle, sillä koen, että se ei ole tutkimuskysymykselleni relevantti teema. Sen sijaan keskityn nimenomaan Venäjän hallituksen ja virkamiehistön toimiin sekä niistä syntyneisiin mielipiteisiin suomalaisten keskuudessa.

2.1 Vihan tunteita hallintoa, ei kansaa kohtaan

Suomalaisten politikointia, mielipiteiden esittämistä ja yhtenäistämispoliitiikan tuomitsemista leimasi muistitietomateriaalin mukaan sen tapahtuminen salassa. Useat haastatellut kokivat, että mielenosoittaminen tai hallinnon linjauksen opponointi olisi 1900-luvun alun venäläisessä ilmapiirissä ollut mahdotonta. Haastattelujen mukaan suomalaisten poliittista toimintaa seurattiin tarkasti niin valkankumouksellisten kuin kiihkoisänmaallistenkin mielipiteiden julkisen esittämisen varalta.²¹ Aineistosta ilmeni paikallisten poliisien läsnäolo Pietarin suomalaisten kulttuurisissa ja kirkollisissa kokoontumisissa. Poliisit valvoivat tapahtumia poliittisen toiminnan varalta.²²

”Iltamissa oli aina mukana poliisiupseeri, jolle maksettiin palkkio istumisesta. Ei kuitenkaan koskaan ollut mitään ikävyyksiä. Kirkossakin oli poliisi. Tämä kaikki oli siksi, että meitä epäiltiin poliittisesta toiminnasta”.²³ Epäselväksi

²¹ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Johan Fredrik Vepsäläinen, 23.11.1968.

²² KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Johan Fredrik Vepsäläinen, 23.11.1968.

²³ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Johan Fredrik Vepsäläinen, 23.11.1968.

jää, liittyikö epäily poliittisesta toiminnasta isänmaallisuuteen (yhtenäistämispoliitiikan vastustamiseen) vai Venäjällä 1900-luvun alussa vallinneeseen vallankumouksellisuuteen.

Pietarin suomalaiset eivät aineiston perusteella ottaneet ainakaan merkittävässä määrin osaa tai kantaa Venäjällä vallinneisiin vallankumouksen tuuliin, vaikka vuoden 1917 helmikuun ja lokakuun vallankumoukset johtivatkin lopulta Pietarin suomalaisen siirtokunnan suuriin joukkomuuttoihin takaisin Suomeen, kun Venäjän ilmapiiri muuttui epävakaaaksi.²⁴ Johan Fredrik Vepsäläinen koki, että suomalaiset olivat ”muukalaisia vieraassa maassa” eivätkä he ottaneet osaa paikallisiin puolueisiin tai kiistoihin.²⁵ Pietarin suomalaisten harjoittama politikointi oli siis pitkälti sidonnaista autonomisen Suomen sisäpolitiikkaan.

Paikallisen virkavallan suorittama opponoinnin ja mielenosoittamisen rajoittaminen takasi sen, että suomalaisten tuli toimia poliittisten toimien ja mielipiteiden ilmaustensa kanssa varovaisesti. Ajan ilmapiirissä avoin kiihkosuomalaisuus ja Nikolai II:n vastustaminen ei olisi ollut järkevää, sillä se olisi voitu nähdä viranomaisten silmissä vallankumouksellisuutena. Useasti haastatteluissa esiin nousikin ajatus suomalaisten toimimisesta Pietarissa maan ehdoilla. ”Siellä täytyi mukautua elämään maassa maan tavalla. Ei ollut mahdollisuuttakaan ryhtyä osoittamaan mieltään tai opponeeraamaan”.²⁶

Venäjän virkavallan poliittisen toiminnan valvonnasta huolimatta jotkut olivat valmiita vastustamaan Venäjän yhtenäistämispoliittikkaa verrattain avoimestikin. Johan Fredrik Vepsäläisen mukaan suomalaiset poliitikot tulivat ajoittain Venäjälle hakemaan kannatusta puolueilleen suomalaisen siirtokunnan keskuudesta²⁷, sillä Pietarin suomalaiset ”edustivat äänestäjämäärää, joka kiinnosti

²⁴ Engman, 2004, 569.

²⁵ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Johan Fredrik Vepsäläinen, 23.11.1968.

²⁶ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Niilo Yrjölä, 8.11.1968.

²⁷ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Johan Fredrik Vepsäläinen, 23.11.1968.

Suomen puolueita”.²⁸ Suurimmilla suomalaisilla puolueilla oli omat vaalikansliansa Pietarissa.²⁹ Suosionsa kasvattamisen lisäksi puolueilla oli myös toinen selkeä agenda, suomalaisuuden säilyttäminen. Etenkin Vanhasuomalaisten iltoissa muun muassa huudettiin eläköön-huutoa Suomelle ja pyrittiin iskostamaan suomalaisuuden merkitystä venäläistyvälle Pietarin suomalaiselle nuorisolle.³⁰

”Kokouksissa puhuivat tavallisesti olevien puolueiden edustajat. Kannattajiaan haikivat vanha- ja nuorsuomalaiset, sosiaalidemokraatit sekä joskus ruotsalaiset. Oli ihme, että näissä kokouksissa ei ollut poliisia. Siellä käytettiin rohkeita puheenvuoroja suomalaisuuden puolesta sortoa vastaan”.³¹

Kenties Vepsäläisen mainitsemia rohkeita puheenvuoroja uskallettiin käyttää vain poliisin poissa ollessa. Toisaalta suomalaisten poliitikkojen saattoi olla helpompi puhua vapaammin Pietarissa, sillä he eivät asuneet siellä tai joutuneet samalla tavalla tekemisiin paikallisen virkavallan kanssa kuin siellä asuneet suomalaiset.

Politikointi täytyi siis etenkin tavallisen kansan keskuudessa tehdä piilossa, mutta miten suomalainen siirtokunta suhtautui tsaarin ja virkavallan harjoittamaan yhtenäistämispolitiikkaan? Suurin osa Suomen tilanteeseen perehtyneistä suomalaisista suhtautui Venäjän harjoittamaan sortopolitiikkaan hyvinkin negatiivisesti. Johan Fredrik Vepsäläinen oli koulun toisella luokalla helmikuun manifestin määräämisen aikaan. Hän muisti haastattelussaan vanhempiensa reaktion autonomisen Suomen oikeuksia rajoittavaan julistukseen: ”Olimme samaa mieltä vanhempiemme kanssa. Vihasimme tietenkin manifestin antajia”.³² Hän myös muistaa politikoineensa Suomen tilanteesta ystäviensä kanssa koulun pihalla keskustelemalla ja lukemalla suomalaisia sanomalehtiä, vaikka kyseisenä aikana Vepsäläisen koulussa oli kielto puhua suomen kieltä välitunneilla.³³

²⁸ Engman, 2004, 526.

²⁹ Engman, 2004, 526.

³⁰ Engman, 2004, 528–529.

³¹ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Johan Fredrik Vepsäläinen, 23.11.1968.

³² KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Johan Fredrik Vepsäläinen, 23.11.1968.

³³ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Johan Fredrik Vepsäläinen, 23.11.1968.

Haastateltava Niilo Yrjölä koki, että suomalaisten viha kohdistui nimenomaan venäläisiin päättäjiin ja harvoin tavalliseen kansaan. ”Kyllä se vieroitti systeemistä ja virkakunnasta, muttei kansasta”.³⁴ Tämä viha tsaaria kohtaan meni joissain Pietarin suomalaisissa piireissä niin pitkälle, että pelkkä sana tsaari muodostui ikään kuin kirosanaksi. ”Kukaan ei saanut mainita tsaari-nimitystä, vaan puhuttiin isosta ukosta tai jostain muusta”.³⁵ Yrjölän mukaan sortovuodet eivät kuitenkaan luoneet suomalaisten keskuuteen ns. ryssävihaa, joka olisi kohdistunut paikallisiin asukkaisiin.³⁶

Tästä huolimatta, paikallisten suusta saattoi joskus esimerkiksi työpaikoilla kuulla suomalaisen korvaan epämieluisia poliittisia mielipiteitä koskien Suomen asemaa, mutta Vepsäläisen mukaan ”puheisiin ei kannattanut liittää liiaksi huomiota. Parempi oli antaa niiden mennä ohi korvien”.³⁷

Samalla linjalla Vepsäläisen kanssa turhien konfliktien välttämisestä oli myös Kustaa Loikkanen, joka muisteli, että politiikka ei oikeastaan tullut esille tavallisten venäläisten ja suomalaisten välisessä kanssakäynnissä. Tämä ei hänen mukaansa kuitenkaan tarkoittanut, etteikö suljettujen ovien takana olisi ”puitu nyrkkiä”.³⁸ Hän koki, että sortovuosien aikana suomalaismielisyys oli vahvaa, mutta sitä harrastettiin vain tuttujen seurassa.

2.2 Pietarin tietämättömyyden kupla?

Yllättävän iso osa entisistä Pietarin suomalaisista sanoo kuitenkin olleensa Pietarissa eläessään täysin tai lähes pimennossa Suomessa tapahtuneelta poliittiselta painostukselta. Alex Kuosmanen vastasi haastattelijan kysymykseen ”kuinka pietarilaiset suhtautuivat Nikolai II:n Suomeen kohdistuvaan sortopoliitikkaan” näin: ”Tämäkin oli siellä eläjälle aivan tuntematon käsite. Sellaista ei tunnettu

³⁴ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Niilo Yrjölä, 8.11.1968.

³⁵ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Elma Tipuri, 17.12.1968.

³⁶ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Niilo Yrjölä, 8.11.1968.

³⁷ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Johan Fredrik Vepsäläinen, 23.11.1968.

³⁸ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Kustaa Loikkanen, 9.11.1968.

ollenkaan”.³⁹ Jenny Väkevä kertoi haastattelussaan, että hän sai tietää sortovuosista vasta myöhemmin elämässään. Pietarissa asuessaan hän oli omien sanojensa mukaan vain vähän tietoinen Venäjän yhtenäistämispolitiikasta. Lisäksi hänen mukaansa suomalaisten keskuudessa politikoitiin hyvin vähän. ”Siihen aikaan ei kukaan puhunut mitään politiikasta”.⁴⁰ Vastaavaa muistivat myös Martta Korkeakangas, Maija Mörönen sekä entinen nuohooja Antti Siitonen,⁴¹ joka sai tiivistettyä muistonsa lähipiirinsä poliittikkakeskustelusta yhteen lauseeseen: ”Lugassa ei politikoitu”.⁴² Luga, jossa Siitonen työskenteli, on kylä lähellä Pietaria. Hänen mukaansa nuohoojilla ei ollut mitään tsaaria vastaan.⁴³

Suhtautuminen Venäjän yhtenäistämispolitiikkaan oli siis moninaista ja se ilmeni eri tavoin. Yhteistä vastauksille oli kuitenkin negatiivinen tai passiivinen suhtautuminen tsaariin ja virkamiehistöön sekä politikoinnin tapahtuminen piilossa Venäjän virkavallalta. Osa haastatelluista ei kuitenkaan muistanut, että sortovuosista olisi paljoa puhuttu 1900-luvun Pietarissa. Aineiston kantava teema tuntuukin olevan, että Pietarin suomalaisessa siirtokunnassa poliittinen aktiivisuus riippui paljon yksilöiden lähipiiristä sekä esimerkiksi ammatista. Poliittista toimintaa epäilemättä oli, mutta Suomen aseman ja tilanteen hankaluuden vuoksi puhe siitä jäi suljettujen ovien taakse. Max Engman kirjoittaakin kirjassaan ”Pietarinsuomalaiset”, että vaikka into laulaa tsaarihymniä olisi vähentynyt 1900-luvun alussa, eivät Pietarin suomalaisten elämän perusteet muuttuneet, vaan he ”elivät pietarinsuomalaisina pietarilaisten joukossa”.⁴⁴ Tämä ajatus elämisestä pietarilaisten joukossa vaikuttaakin tuoneen esiin ajatuksen konfliktien välttämisestä paikallisten kanssa. Loppujen lopuksi, ongelma heille oli kuitenkin maan hallinnon ja virkamiehistön toiminta.

³⁹ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Alex Kuosmanen, 21.8.1968.

⁴⁰ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Jenny Väkevä, 18.12.1968.

⁴¹ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Maija Mörönen, 15.8.1968, Martta Korkeakangas, 28.3.1969 & Antti Siitonen, 19.2.1969.

⁴² KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Antti Siitonen, 19.2.1969.

⁴³ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Antti Siitonen, 19.2.1969.

⁴⁴ Engman, 2004, 536.

3 PIETARIN SUOMALAINEN TYÖELÄMÄ

Suomalaisten alakohtainen erikoistuminen oli huipussaan 1900-luvun alun Pietarissa. Heidän prosentuaalinen osuutensa Pietarin kokonaisväestöstä oli vuonna 1910 noin prosentin luokkaa, eli yli 17 000 ihmistä.⁴⁵ Suomalaiset muodostivat paikallisten silmissä ikään kuin oman säätynsä, vaikka heitä tulikin useista yhteiskuntaluokista.⁴⁶ Pietarin ulkomaalaiset asukkaat työskentelivät suurimmaksi osin teollisuuden ja käsityöammattien parissa, mikä näkyi myös Pietarin suomalaisten työjakaumassa poikkeuksia lukuun ottamatta. Vuonna 1897, suomalaisista miestyöläisistä 55 % toimi käsityön ja teollisuuden, 21 % liikenteen, 6 % maatalouden ja 6 % palvelualan ammattien piirissä.⁴⁷ Loput suomalaiset olivat jakaantuneet muun muassa asevoimien, hallinnon ja kaupankäynnin aloille. Suomalaisia käsityöläisiä nähtiin etenkin arvometallipajoilla, esimerkiksi kuuluisan Carl Fabergén kultasepäntuotuksessa⁴⁸ sekä nuohoojina.⁴⁹ 1900-luvun alun Pietarissa valtaosa kaupungin nuohoojista oli suomalaisia. Teuvo Lemmentyisen mukaan ”venäläiset pitivät itsestään selvänä, että nuohooja oli suomalainen”.⁵⁰ Tämä johtui suomalaisiin liittyvästä luottamuksesta, sillä nuohoojat tuli päästää sisään taloihin.

3.1 Menestystä työmarkkinoilla ja kansallisylpeyttä virkamiesuran tiellä

Suomalaiset työntekijät nauttivat hyvää mainetta. Heitä arvostettiin ahkerina ja etenkin luotettavina työläisinä, mikä edisti heidän työllistymistään luottamusta vaativiin työtehtäviin.⁵¹ Suomalaista ahkeruutta ja luotettavuutta mainostettiin

⁴⁵ Engman, 2004, 112.

⁴⁶ Engman, 2004, 219.

⁴⁷ Engman, 2004, 221.

⁴⁸ Nironen, 2003, 20.

⁴⁹ Engman, 2004, 225.

⁵⁰ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Teuvo Lemmentyinen, 11.12.1968.

⁵¹ Ahola, Peuranen, & Engman, 1994, 105.

paikallisissa sanomalehdissäkin.⁵² Suomalaisten lukutaito oli myös korkeammalla tasolla kuin paikallisten, mikä paransi heidän asemaansa työmarkkinoilla.⁵³ 1900-luvun alussa venäläisten lukutaito oli vielä laajalti puutteellista.⁵⁴

Yhtenäistämispolitiikan aikaisia, työpaikoilla koettuja todellisuuksia oli muistotietomateriaalin perusteella niin monta kuin oli suomalaisia työntekijöitäkin. Kokemuskohtaisia eroja oli paljon, mutta haastatteluaineistosta löytyy myös paljon toistuvia tekijöitä suomalaisten työelämästä itärajan takana, mitkä antavat yleiskuvaa suomalaisten kohtelusta Pietarin työmarkkinoilla ja -paikoilla.

Haastatteluissa nousee useasti esille edellä mainittu suomalaisten hyvä maine. Suomalaiset tunnettiin rehellisinä ja tunnollisina työntekijöinä,⁵⁵ teema, jonka monet haastatellut halusivat mainita työuristaan puhuttaessa, osittain kenties korostaakseen suomalaisten eroa kantaväestöön. Vuonna 1910 taloushoitajaksi Pietariin lähtenyt Aino Louhi palkattiin virkaansa juuri suomalaisten oletetun rehellisyyden takia. Hän mainitsi, että suomalaisen palvelijan oli helppo saada työtä Pietarissa.⁵⁶ ”Kaikki herrasväki, olivatpa ne sitten saksalaisia, englantilaisia, ranskalaisia jne. ottivat mieluiten suomalaisia. Venäläisiä eivät pitäneet kuin luultavasti venäläiset itse”.⁵⁷ Kommentti antaa ymmärtää, että suomalaiset olivat 1900-luvun alussa halutumpia työntekijöitä palvelualalla kuin paikalliset. Tämä trendi yltää myös muille aloille. Muun muassa metallisorvarin tytär ja entiset liikemiehet muistavat suomalaisten suosion ja arvostuksen venäläisillä työmarkkinoilla, mikä saattoi esimerkiksi myyntiä tehdessä näkyä useampina onnistuneina kauppoina.⁵⁸ ”Vilja-alalla luotettiin suomalaiseen tavattomasti. Riitti suomalaisen nimi vakuudeksi tuntemattomallekin venäläiselle kauppiaille. Kauppiaiden suhtautuminen oli erinomainen”.⁵⁹

⁵² Inkeri, 10.09.1899, nro 58, s. 4, Uusi Inkeri, 01.12.1906, nro 116, s. 4.

⁵³ Engman, 2004, 234.

⁵⁴ Mironov, 1991, 237.

⁵⁵ Engman, 2004, 235.

⁵⁶ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Aino Louhi, 4.9.1968.

⁵⁷ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Aino Louhi, 4.9.1968.

⁵⁸ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Johan Fredrik Vepsäläinen, 23.11.1968, Alex Kuosmanen, 21.8.1968 & Martta Korkeakangas, 28.3.1969.

⁵⁹ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Johan Fredrik Vepsäläinen, 23.11.1968.

Suomalaisilla oli yhtenäistämispolitiikan aikaan paljon kotimaaylpeyttä. Maija Mörösen mukaan tämä isänmaallisuus näyttäytyi työelämässä haluttomuutena osallistua Venäjän virkamieskoneistoon ja paheksumisena niitä suomalaisia kohtaan, jotka osallistuivat.⁶⁰ Hänen mukaansa eteneminen virkamieskoneistossa olisi vaatinut suomalaisilta venäläistymistä, mihin vain harvat olivat kotimaanrakkautensa vuoksi valmiita ryhtymään.⁶¹ Hän jopa väitti, että ”kukaan ei halunnut puhtaasti venäläiseksi virkamieheksi”.⁶²

Tähän on voinut vaikuttaa myös eräs aineistosta ilmennyt seikka. Haastatteluista ilmeni, että venäläinen virkamiehistö olisi ollut sortovuosien aikaan kiihkovenäläisempää kuin venäläinen työväenluokka. Tämä näyttäytyi haastateltujen mukaan muun muassa venäläisten virkamiehien tiukoissa tarkastuksissa suomalaisiin kouluihin⁶³ tai virkamiehistön yleisessä suhtautumisessa autonomisen Suomen asemaan. ”Taantumuksellinen virkavalta tosin painosti suomalaista koulua ja suomalaisuutta yleensä”.⁶⁴

Johan Fredrik Vepsäläinen muisteli haastattelussaan esimiehensä piikittelyä. ”Luin aina Novaja Vremjeä, joka oli Suomen syöjä. Sen uskollisimpia lukijoita oli minun johtajani. Kun hän löysi lehdestä jonkin artikkelin Suomesta, niin hän toi sen minulle sekä antoi muistutuksen, että olimme tsaarin alamaisia”.⁶⁵ Hän myös muistaa, että hänen esimiehensä lisäksi, venäläinen virkamiehistö nojasi tähän kiihkovenäläiseen (konservatiiviseen) sanomalehteen.⁶⁶

⁶⁰ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Maija Mörönen, 15.8.1968.

⁶¹ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Maija Mörönen, 15.8.1968.

⁶² KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Maija Mörönen, 15.8.1968.

⁶³ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Ida Peitsalo, 24.9.1968.

⁶⁴ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Niilo Yrjölä, 8.11.1968.

⁶⁵ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Johan Fredrik Vepsäläinen, 23.11.1968.

⁶⁶ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Johan Fredrik Vepsäläinen, 23.11.1968.

Tämä haluttomuus toimia Venäjän palveluksessa näyttäytyi muillakin aloilla kuin virkamiestoiminnassa. Esimerkiksi rautatietyöläiset halusivat useiden haastattelujen mukaan pysyä erossa venäläisistä virkaveljistään.⁶⁷ Kustaa Loikkanen muistelee, että ”Suomen aseman tienoilla asuneet rautatietyöläiset olivat oma ryhmänsä ja he olivat niin eristäytyneet, etteivät nuoret venäjää oppineetkaan”.⁶⁸ Yhtä poikkeusta lukuun ottamatta⁶⁹ kukaan haastatelluista ei muista suomalaisia rautatietyöläisiä, jotka olisivat työskennelleet venäläisten alaisuudessa.

3.2 Positiivisia kokemuksia venäläisten alaisuudessa

Toisaalta ne harvat suomalaiset, jotka työskentelivät venäläisissä firmoissa, muistelivat aikaansa venäläisten palveluksessa lämmöllä. Aineistosta nousee esiin etenkin suomalaisten liikemiesten ja kultaseppien työskentely paikallisissa yrityksissä. Venäläisessä yrityksessä, liettualaisen esimiehen alaisuudessa työskennellyt kauppias Alex Kuosmanen muistaa, että hänen suhteensa esimiehensä kanssa oli lämmin. ”Meillä oli tapana työhön tultaessa aina kädestä pitäen sanoa ”hyvää huoment” ja iltasella kun poistuttiin ”näkemiin”.⁷⁰ Hänen esimiehensä oli siis vaivautunut opettelemaan muutaman sanan suomea kommunikoidakseen alaisensa kanssa tämän äidinkielellä. Tämä saattoi toki myös liittyä ammatin sisäiseen ammattikulttuuriin. Niin ikään Johan Fredrik Vepsäläinen ylisti työskentelyä venäläisessä firmassa. ”Täytyy sanoa, että jos jokainen suomalainen liike osoittaa henkilökuntaansa kohtaan sellaista kohtelua kuin suomalaisena venäläisessä liikkeessä sain, niin se olisi suurenmoista”.⁷¹ Aineistoa tutkimalla saa kuvan, että sen lisäksi, että suomalaiset työntekijät olivat haluttuja, heidän työpanostaan arvostettiin. Tästä kertoo myös suomalaisten kauppiaiden positiiviset

⁶⁷ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Maija Mörönen, 15.8.1968 & Kustaa Loikkanen, 9.11.1968.

⁶⁸ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Kustaa Loikkanen, 9.11.1968.

⁶⁹ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Martta Korkeakangas, 28.3.1969.

⁷⁰ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Alex Kuosmanen, 21.8.1968.

⁷¹ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Johan Fredrik Vepsäläinen, 23.11.1968.

kommentit heidän palkkauksestaan. Vepsäläisen mukaan palkkaa maksettiin ajoittain ”jopa liikaa”.⁷²

Vaikka iso osa suomalaisista ei yhtenäistämispolitiikan synnyttämän isänmaanylpeyden takia työskennellytkään mielellään venäläisille, aineiston perusteella monet venäläiset työskentelivät kuitenkin suomalaisille tai olivat heidän opissaan. Esimerkiksi Martta Korkeakankaan isä, metallisorvari, koulutti monta venäläistä oppipoikaa metallityöntekijöiksi.⁷³ Näin muistaa myös Väinö Heles, jonka isän kultasepäntönnössä oli työntekijöinä ja kisälleinä paikallisia sekä Artturi Saarmiala, teollisuusalan toimija, joka toimi isänsä perustamassa suomalaisessa yrityksessä.⁷⁴ Tämän yrityksen työvoima oli pääasiassa venäläistä.

Haastattelumateriaali maalaa kuvaa suomalaisesta työelämästä 1900-luvun alun Pietarissa aikana, jolloin yhtenäistämispolitiikka näkyi enemmän suomalaisten ennakkoluuloina venäläisiä kohtaan kuin suomalaisten syrjimisena venäläisessä työmaailmassa. Yhtenäistämispolitiikka näyttäytyi venäläisten taholta lähinnä kiihkovenäläisten virkamiesten toiminnassa sekä suhtautumisessa autonomiseen Suomeen. Teollisuus-, käsityö- ja palvelualoilla suomalaiset työntekijät olivat hyvässä asemassa työmarkkinoilla ja heidän työpanostaan arvostettiin. Venäläisiä toimi alaisina suomalaisissa yrityksissä ja suomalaiset ammattilaiset kouluttivat venäläisiä oppipoikia. Ne suomalaiset, jotka päättivät työskennellä venäläisissä firmoissa, muistelevat kokemuksiaan lähinnä positiivisessa valossa. Entinen Pietarin suomalainen Niilo Yrjölä tiivistääkin kokemuksensa 1900-luvun alun Pietarissa näin: ”Työiässä olevien suomalaisten ja venäläisten välillä ei ollut mitään hankaluuksia, ainoastaan koululaisten keskuudessa oli tappeluita”.⁷⁵

⁷² KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Johan Fredrik Vepsäläinen, 23.11.1968.

⁷³ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Martta Korkeakangas, 28.3.1969.

⁷⁴ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Väinö Heles, 9.11.1968 & Artturi Saarmiala, 28.8.1968.

⁷⁵ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Niilo Yrjölä, 8.11.1968.

4 KOULUT YHTENÄISTÄMISPOLITIIKAN PURISTUKSESSA

Suomalaisten ja venäläisten välinen kahtiajako tuntuu haastatteluaineiston perusteella näyttäneen eniten koululaisten ja kouluikäisten keskuudessa. Iso osa Pietarin suomalaisista kävi suomalaisen seurakunnan ylläpitämiä kirkkokouluja. Suomalaiseen Pyhän Marian seurakuntaan perustettiin poikakoulu vuonna 1844 kirkkoherra Sirénin toimesta.⁷⁶ Myöhemmin seurakuntaan avattiin myös tyttökoulu vuonna 1849. Pyhän Marian seurakunta perusti vuosisadan loppua kohden yhteensä 11 kirkkokoulua, joiden yhteenlaskettu oppilasmäärä oli vuonna 1897 noin 1100.⁷⁷ Koulut saivat vallankumoukseen asti tukea Suomelta.⁷⁸ Ne olivat tärkeitä suomalaisen yhteisön tukipilareita, sillä ne mahdollistivat äidinkielen opetuksen yhteisön lapsille ja pitivät näin yllä suomalaista kulttuuria. 1880-luvun alussa oli myös suunnitelmia perustaa Pietariin suomalainen lyseo, mutta nämä suunnitelmat vesittyivät Suomen rahoituksen keskittyessä ainoastaan kirkkokouluissa tarjottavalle alkeisopetukselle.⁷⁹ Vuonna 1905 saatiin Pietariin kuitenkin perustettua suomalainen yhteiskoulu, jossa oppilaiden oli mahdollista jatkaa opintojaan kirkkokoulun jälkeen.⁸⁰ Koulu kasvoi 2-luokkaisesta lopulta 7-luokkaiseksi.⁸¹ Viimeinen, eli kahdeksas, luokka tuli käydä Suomessa, ”koska Suomen senaatti ei antanut lupaa viimeisen luokan perustamiseen”.⁸² Tähän saattoi liittyä pelko siitä, että yhteiskoulussa ”voitaisiin kouluttaa venäläismielisiä virkamiehiä Suomea varten”.⁸³ Suuri osa Alpo Juntusen haastattelemissa henkilöistä kävi suomalaisen seurakunnan kirkkokoulun, osa myös Pietarin suomalaisen yhteiskoulun.

⁷⁶ Engman, 2004, 407.

⁷⁷ Engman, 2004, 418.

⁷⁸ Engman, 2004, 407.

⁷⁹ Engman, 2004, 416.

⁸⁰ Juntunen, 1972, 26.

⁸¹ Kajava, 13–15.

⁸² Lahtinen, A. & Kirkon ulkomaanapu, 2005, 66.

⁸³ Juntunen, 1972, 27.

4.1 Koululaitoksen toiminnan rajoittaminen

1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun yhtenäistämispolitiikka näkyi monin eri tavoin Venäjän maaperällä suomalaisissa kirkkokouluissa sekä yhteiskoulussa. Haastatteluaineiston mukaan koulujen toimintaa alettiin valvoa näiden potentiaalisten kansallismielisten aatteiden ja suomen kielen aseman takia.⁸⁴ Etenkin 1900-luvun vaihteessa suomalaisten koulujen tilanne hankaloitui merkittävästi, jolloin ”venäläistäminen näkyi selkeimmin kansallisten kielten opetuksen rajoittamisena”.⁸⁵ Juntusen haastatteluissa tämä kouluissa suoritettu valvonta ja suomenkielisen opetuksen rajoittaminen tulevat ilmi muutamaan otteeseen.

Helmikuun manifestin julkaisun aikaan toisella luokalla ollut Johan Fredrik Vepsäläinen muisteli kouluaikaansa yhtenäistämispolitiikan varjostamana.

”Koulussa ollessani viimeisillä luokilla oli bobrikovilainen aika⁸⁶ Suomessa pahimmillaan. Silloin tuli meillekin määräys, että emme saaneet välitunnilla puhua suomea. Määräys tuli kansanvalistusministeriöstä. Määräyksestä huolimatta puhuimme suomea, eivätkä suomalaiset opettajamme paljon määräyksestä välittäneet”.⁸⁷

Vastaavaa rajoituksia koskevaa välinpitämättömyyttä muisteli Elsa Peräläinen.

”Se oli sellaista venäläistä touhua. Olette kuulleet puhuttavan venäläisestä laveasta luonteesta, sen mukaista oli tarkastus. Meillä oli sitä paitsi se onni, että ainakin parikymmentä vuotta kaikkien Pietarin suomalaisten koulujen yhteisenä tarkastajana oli eräs tarkastaja Glasov.⁸⁸ Hän kävi muutaman kerran vuodessa. Yhteiskoulussa hän kävi myös, oli aina ystävällinen, eikä kiinnittänyt huomiota, millä kielellä luettiin”.⁸⁹

Glasov oli viraltaan valtioneuvos, jonka toimialueeseen ”kuuluivat Pietarin ei-venäläiset koulut”.⁹⁰

⁸⁴ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Johan Fredrik Vepsäläinen, 23.11.1968.

⁸⁵ Flink, 2000, 251–252.

⁸⁶ Kenraalikuvernööri Nikolai Bobrikov valvoi Suomessa yhtenäistämispolitiikan täytäntöönpanoa vuodesta 1898 vuoteen 1904, jolloin hänet murhasi suomalainen aktivisti Eugen Schauman.

⁸⁷ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Johan Fredrik Vepsäläinen, 23.11.1968.

⁸⁸ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Elsa Peräläinen, 8.11.1968.

⁸⁹ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Elsa Peräläinen, 8.11.1968.

⁹⁰ Juntunen, 1972, 31.

Venäjällä tapahtuvalle yhtenäistämiskäytännölle keskeistä oli siis suomen kielen kitkeminen Pietarin suomalaisesta siirtokunnasta, koska äidinkielen merkitys oli keskeinen yhteisöä yhdessä pitävänä liimana. Suomalaisuutta pyrittiin kitkemään lapsista alkaen kielipolitiikkaa hyödyntäen. Toisaalta, vaikka entiset Pietarin suomalaiset muistavatkin erinäisten säännösten ja rajoitusten olemassaolon, niitä heidän mukaansa harvemmin seurattiin. Tämä saattoi osaltaan johtua Peräläisen haastattelussa mainitsemasta tarkastaja Glasovista. Yksittäisillä toimijoilla oli siis potentiaalisesti hyvinkin merkittävä vaikutus suomalaisten kouluisten Pietarissa kokemaan todellisuuteen.

Haastatteluaineiston perusteella tilanne kuitenkin muuttui Glasovin kuoltua keväällä 1913.⁹¹

*”Me saimme viisi tarkastajaa. Eripuolilla olevat ja eriaisteiset koulut joutuivat siis eri tarkastajien piireihin. Siitä tuli paljon hankaluuksia. Tarkastajien joukossa oli pari sellaista, jotka olivat mukavia ja humaaneja. Yhteiskoulun tarkastaja oli oikein mukava mies eikä puuttanut asioihimme. Pari näistä oli kiihkövenäläisiä. Mieheni oli siihen aikaan yhteiskoulun johtajana ja tähän tehtävään kuului myös Pietarin alustavien koulujen tarkastaminen. Kyseltiin, minkä asetuksen nojalla se ja se koulu toimii, mitkä ovat koulun oikeudet, mikä on koulun ohjelma jne. Siinä tuli vaikeuksia. Ei saanut oikein pahasti valehdella, eikä voinut puhua totta. Kirjelmät täytyi laatia siten, ettei paljastanut liian paljon. Pari tarkastajaa pommitti miestäni yhtämittaa tällaisilla kirjelmillä. He kävivät kouluissa tutkimassa. Silloin oli hyvin tarkkaa, että kouluissa oli myös venäjäksi lukujärjestys. Opettajat tekivät jopa niin, että tarkastajan tullessa pistivät venäjän tunnin käyntiin, etteivät tarkastajat pääsisi mitään sanomaan”.*⁹²

Myös oppilaat oli valmennettu tähän.⁹³

Peräläisen mukaan suomalaisissa kouluissa tehtiin siis aktiivisesti työtä venäläisten tarkastusviranomaisten hämäämiseksi. Vuosisadan alussa kielellisten vähemmistöjen opetussuunnitelmiin oli pakkolisätty venäjänkielistä opetusta,⁹⁴ mistä kuitenkin luistettiin, sekä suoraan uhmattiin esimerkiksi Suomeen annettua kieltoa Vänrikki Stoolin tarinoiden luetuttamisesta. ”Maisteri Silen iski meihin isänmaallisuutta. Suomessa oli kouluissa kielletty Vänrikki Stålin tarinoiden

⁹¹ Juntunen, 1972, 31.

⁹² KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Elsa Peräläinen, 8.11.1968.

⁹³ Juntunen, 1972, 33.

⁹⁴ Flink, 2000, 239.

luettaminen. Meillä Pietarissa niitä luettiin. Luimme teosta hyvin innokkaasti”.⁹⁵ Runebergin kirjallisuudella oli Pietarissakin keskeinen merkitys 1900-luvun alun isänmaallisuuskasvatuksessa. Runebergin merkityksen muisti myös Väinö Heles, jonka mukaan ”koulussa vallitsi runebergiläinen henki”.⁹⁶

Tämä uhmaaminen ja isänmaallisuus näyttää kuitenkin kostautuneen ainakin muutamalle opettajalle. Vepsäläinen muistaa kolmen isänmaallisen opettajan menettäneen virkansa riittämättömän venäjän kielitaidon verukkeella, vaikka heillä ei ollutkaan ”mitään tekemistä venäjän kielen opetuksen kanssa”.⁹⁷ Vaikka Vepsäläinen ja Peräläinen molemmat muistavatkin sääntöjen lepsun seuraamisen, oli tällä ilmeisesti ainakin Vepsäläisen mukaan potentiaalisesti merkittäviäkin seurauksia opettajille, mikäli he osoittivat työssään liian innokkaasti isänmaallisuuttaan. Kiihkoisänmaallisia opettajia muisteli haastattelussaan myös esimerkiksi Oiva Hiltunen, joka sanoi heidän teroittaneen ”lasten mieliin kotimaan merkitystä ja sen oloja”.⁹⁸ Tällaisen opetuslinjan ottaneet opettajat olivat epäilemättä venäläistarkastajien erityisvalvonnassa.

4.2 Kouluikäisten ristiriidat

Haastattelumateriaalissa ilmenee myös paljon muistelua suomalaisten ja venäläisten lasten välisestä kanssakäymisestä. Venäläisiä lapsia kohdattiin kouluissa tai esimerkiksi naapuruston lasten leikkien yhteydessä. Lapsuutta itänaapurin lasten kanssa koskevat muistot ovat polarisoituneita.

Entinen kultaseppä Väinö Heles muistaa nuoruutensa venäläisten lasten kanssa negatiivisessa valossa. Vastatessaan kysymykseen ”kuinka koulupojat suhtautuivat eri kansallisuuksiin”, Heles muisteli jatkuvia erimielisyyksiä paikallisten koululaisten kanssa.

⁹⁵ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Johan Fredrik Vepsäläinen, 23.11.1968.

⁹⁶ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Väinö Heles, 9.11.1968.

⁹⁷ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Johan Fredrik Vepsäläinen, 23.11.1968.

⁹⁸ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Oiva Hiltunen, 26.3.1969.

”Meillä koulupojat ja rahvas haukkui tšuhniksi. Kun kävin kansakoulua, meillä oli kovia tappeluja venäläisten koululaisten kanssa. Siinä mentiin niin pitkälle, että opettajamme kävi neuvottelemassa asiasta venäläisten opettajien kanssa ja opettaja lähti jopa saattamaan meitä. Eräällä matkalla minulta hävisi yksi koulukirjakin.”⁹⁹

Tšuhna on vanha venäläinen haukkumanimi suomalaisille. Sanalla viitattiin alun perin virolaisiin ja sillä tarkoitettiin (tyhmiä) maalaisia.¹⁰⁰ Esimerkiksi suomalainen voi, tšuhnskoje masl oli tunnettu tuote Venäjällä.¹⁰¹

Heles kävi Pietarin suomalaisen kirkkokoulun, jonka jälkeen hän siirtyi kansakouluun. Kansakoulussa (jossa tappelut tapahtuivat) oli enemmän venäläisiä oppilaita kuin suomalaisissa kirkkokouluissa, joissa oli Kajavan mukaan vuosina 1910–1917 yhteensä vain 24 äidinkieleltään venäläistä oppilasta.¹⁰²

Helesin mukaan suomalaiset eivät myöskään olleet ainoa vähemmistö, joka koki kansakoulussa syrjivää kohtelua. ”Juutalaisia myös vihattiin. Tällaista rotuvihaa oli vain yksinkertaisen kansan keskuudessa”.¹⁰³ Yksinkertaisella kansalla Heles viittaa kouluttamattomaan tai lukutaidottomaan väestöön, jota Venäjällä oli 1900-luvun alussa vielä valtaosa.¹⁰⁴

Helesin kokemukset eivät olleet poikkeus. Samantapaisia tapauksia muistavat myös muun muassa Ida Peitsalo ja Jenny Valtasaari. Jälkimmäinen kahdesta ei kohdannut venäläisiä lapsia koulussa vaan esimerkiksi pihaleikeissä. ”Mieleen ei jäänyt muuta kuin kielteistä. Tšuhna oli suomalaisten haukkumanimi. Se jäi mieleen, ja heillä oli tapana heitellä kiviä ja tehdä kiusaa, joka on poikaviikareille ominaista”.¹⁰⁵ Peitsalon kokemukset olivat vastaavia. Hän mainitsi, että penseä suhtautuminen oli molemminpuolista, mikä näyttäytyi ajoittain kaunoina venäläisten ja suomalaisten koululaisten välillä.¹⁰⁶

⁹⁹ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Väinö Heles, 9.11.1968.

¹⁰⁰ Nironen, 2003, 21.

¹⁰¹ Ahola, Peuranen, & Engman, 1994, 102.

¹⁰² Kajava, 19.

¹⁰³ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Väinö Heles, 9.11.1968.

¹⁰⁴ Mironov, 1991, 237.

¹⁰⁵ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Jenny Valtasaari, 10.12.1968.

¹⁰⁶ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Ida Peitsalo, 24.9.1968.

On vaikeaa sanoa, missä määrin kaunat ja erimielisyydet suomalaisten ja venäläisten lasten välillä olivat sortovuosien poliittisen ilmapiirin tuotosta ja missä määrin nuorten lasten erilaisuudesta johtuvaa syrjintää.

Vaikka negatiivisia muistoja ilmenee haastatteluissa enemmän, mahtuu kokemusten kirjoon vastapainoksi myös useita positiivisia tai neutraaleja muistoja koululaisten välisestä kanssakäymisestä. Oiva Hiltunen kertoo (kirkkokoulun ja venäläisen koulun käynyt), että hänellä oli paljon sekä suomalaisia että venäläisiä ystäviä.¹⁰⁷ Näin muistaa myös Alex Kuosmanen. ”Jopa suomalaisena sai mennä venäläiskoululaisten yhteisiin juhliin tanssimaan ja seurustelemaan heidän kanssaan”.¹⁰⁸ Toisaalta kiinnostavaa tässä vastauksessa on sana ”jopa” lauseen alussa. Se antaa indikaatiota, että vaikka yhteisiin tapahtumiin päästiinkin, oli taustalla jonkinlaisia kansallisia jännitteitä. Osa ryhmien välisestä varautuneisuudesta tuli epäilemättä myös suomalaisten lasten suunnalta. Hyvät kokemukset venäläisten lasten kanssa tuntuvat usein olevan yhteydessä venäläisten keskuudessa elämiseen. Esimerkiksi Kustaa Loikkanen lapsuuden leikkikaverit olivat pääasiassa venäläisiä, koska hän eli venäläisessä ympäristössä, vaikka kävikin suomalaisen kirkkokoulun.¹⁰⁹

Suomalaiset lapset pyrittiin laittamaan lähes aina suomalaiseen kouluun, vaikka koulumatka olisi ollut pidempi. Venäläiseen kouluun menemistä ihmeteltiin ja paheksuttiin 1900-luvun alun Pietarin suomalaisissa piireissä. ”Siitä ei millään lailla iloittu. Venäläisiin kouluihin mentiin verrattain harvoin”.¹¹⁰ Tämä vastenmielisyys venäläisiä kouluja kohtaan johti myös esimerkiksi Taimi Samoojan hakemaan suomalaisen ylioppilastutkinnon Suomesta, vaikka helpompaa olisi ollut käydä se venäjäksi Pietarissa.¹¹¹ Juntusen mukaan Pietarin yliopisto ei ollut suosittu suomalaisten keskuudessa.¹¹²

¹⁰⁷ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Oiva Hiltunen, 26.3.1969.

¹⁰⁸ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Alex Kuosmanen, 21.8.1968.

¹⁰⁹ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Kustaa Loikkanen, 9.11.1968.

¹¹⁰ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Johan Fredrik Vepsäläinen, 23.11.1968.

¹¹¹ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Taimi Samooja, 25.9.1968.

¹¹² Juntunen, 1972, 38.

Kuten venäläiseen kouluun menemistäkin, seurustelua venäläisten kanssa ajoittain ihmeteltiin tai jopa paheksuttiin, mikä johtui osittain suomalaisten kansallisylpeydestä. Maija Mörönen esimerkiksi muisti, että avioliitot venäläisten kanssa olivat harvinaisia. ”Pari koulutoveria ylemmiltä luokilta avioitui, aika nuorina venäläisten upseerien kanssa. Heitä katsottiin vähän karsaasti”.¹¹³ Hän muisti myös, että suomalaiset pitivät joskus itseään venäläisiä parempina, mikä saattoi näkyä heidän käytöksessään.¹¹⁴ Ida Peitsalo kertoi suomalaisten eristäytyneen kouluissa ikään kuin omaksi ryhmäkseen. Tähän liittyen hän muisti erikoisen tapauksen Suomen itsenäistymisestä. ”Kun Suomi vapautui, niin me koululaiset pistimme sinivalkorusetit rintaan eikä kukaan meille mitään sanonut, vaikka muilla oli punaiset rusetit”.¹¹⁵

Suomalaiset tekivät siis myös oman osansa eristäytyäkseen omaksi ryhmäkseen tai näyttääkseen kansallisen ylpeytensä, mikä yhtenäistämispolitiikan vuosina on saattanut vaikuttaa osaltaan haastatteluissa näkyneisiin tappelu-, kiusaamis- ja syrjimiskokemuksiin. Eniten yhtenäistämispolitiikka näkyi kuitenkin suomalaisten koulujen muuttuneissa opetussuunnitelmissa ja opetuskäytännöissä, joiden seuraamatta jättäminen on haastattelumateriaalin mukaan johtanut yksittäisissä tapauksissa myös irtisanomisiin. Suomalaisten koulujen tilanne ei Venäjällä kuitenkaan ollut pahimmasta päästä. ”Varsinkin saksalaiset koulut joutuivat tiukan komennon alaisiksi ja ennen pitkään niiden toiminta lakkautettiin”.¹¹⁶

¹¹³ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Maija Mörönen, 15.8.1968.

¹¹⁴ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Maija Mörönen, 15.8.1968.

¹¹⁵ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Ida Peitsalo, 24.9.1968.

¹¹⁶ Juntunen, 1972, 32.

5 VAPAA-AIKA YHTENÄISTÄMISPOLITIIKAN VARJOSTAMANA

Suurkaupungin työelämän ja koulunkäynnin ohella Pietarissa eläneet suomalaiset osallistuivat erinäisiin vapaa-ajan harrastuksiin, yhdistyksiin ja rientoihin, jotka toivat vaihtelua siirtokunnan arkeen. Pietarin suomalaiset kävivät teatterissa, urheilivat, harrastivat kuorolaulua,¹¹⁷ kävivät elokuvissa ja sirkuksissa sekä lukivat paljon.¹¹⁸ Pietariin perustettiin muun muassa Pietarin suomalainen hywäntekewäisyys-seura vuonna 1882, jolla oli keskeinen rooli ”juhlien, teatteriesitysten, tanssiaisten, iltamien, esitelmien ja muiden yleisötilaisuuksien järjestäjänä”.¹¹⁹ Toinen suomalaisen teatterin keskeinen toimija oli Pietarissa toiminut käsityöläisseura, joka piti yllä amatööriteatteria, viihdemuotoa, joka oli hyvin suosittu Pietarin suomalaisten keskuudessa.¹²⁰ Nämä teatteritapahtumat näkyvät monissa haastatteluissa kertoen niiden suosiosta siirtokunnassa.

Luvussa käsittelen suomalaisten vapaa-ajan viettoa ja sortovuosien vaikutusta siihen. Keskityn erityisesti yksityiselämään ja perheiden väliseen kanssakäyntiin suurten vapaa-ajan tapahtumien sijaan. Syynä tähän on se, että aineistossa yhtenäistämispolitiikka näyttäytyi enemmän juuri päivittäisessä perheiden sisäisessä vapaa-ajan vietossa kuin esimerkiksi käsityöläisseuran järjestämässä amatööriteatteritapahtumissa, vaikka näissä ajoittain olikin paikalla venäläisiä viranomaisia.¹²¹

5.1 Vapaa-ajan vietto yhteisön sisäisenä toimintana

Haastatteluaineiston mukaan Pietarin suomalaisten vapaa-ajan viettoa leimasi sen tapahtuminen pitkälti oman yhteisön sisäisesti. Valtaosa haastatelluista muisteli seurustelleensa lähinnä suomalaisten perheiden ja tuttavien kesken. Ida

¹¹⁷ Juntunen, 1972, 43.

¹¹⁸ Engman, 2004, 448–469.

¹¹⁹ Engman, 2004, 450.

¹²⁰ Engman, 2004, 462.

¹²¹ Juntunen, 1972, 50.

Peitsalo kertoi haastattelussa nuoruusvuosien kokemuksistaan. Hänen mukaansa venäläiset koululaiset olivat hyvin herttaisia ihmisiä, mutta suomalaiset lapset eristäytyivät tästä huolimatta omaksi ryhmäkseen.¹²² Näin oli hänen mukaansa myös vanhempien suhteen. Vaikka hänen perheensä asuikin alueella, jossa eli pääosin vain venäläisiä, perhe vieraili ainoastaan suomalaisten tuttujen luona. Sitä, johtuiko tämä yhtenäistämispolitiikkaan sidonnaisista jännitteistä, on vaikea sanoa.¹²³

Paikallisten ja suomalaisten välisessä kanssakäymisessä ilmeni aineiston mukaan hyvin iso ero eri ikäluokkien välillä. Monet haastatelluista kertoivat lapsena leikkineensä paikallisten lasten kanssa esimerkiksi koulussa tai naapurustossaan. Tämä oli yleistä etenkin haastatelluille, jotka elivät lapsuutensa hyvin venäläisessä ympäristössä. Vaikka kouluikäisten keskuudessa olikin paljon tappeleita paikallisten ja suomalaisten välillä, monet suomalaiset löysivät venäläisiä naapuruston ja koulun lapsia leikkikavereikseen. Näin oli esimerkiksi Kustaa Loikkasen nuoruudessa. Hän eli alueella, jossa ei asunut muita suomalaisia, mikä johti siihen, että hänen ystäväpiirinsä oli pitkään täysin venäläinen.¹²⁴ Venäläiset ystävät suomalaisilla lapsilla eivät siis olleet ennenkuulumaton asia, eikä sitä haastatteluaineiston mukaan pahemmin ihmeteltykään.

Työikäisten keskuudessa yhteydenpito paikallisiin tuntui vähentyneen radikaalisti. Tätä selittää osaltaan suomalaisten työskentely pääasiassa suomalaisten kanssa. Suurin osa haastatelluista, jotka vastasivat kysymykseen paikallisten kanssa seurustelusta, muistelivat, että työikäisten suomalaisten ja venäläisten suhteet olivat suhteellisen hyvät, mutta kanssakäymistä vain oli hyvin vähän. Jotkut entiset Pietarin suomalaiset jopa muistavat, että he elivät niin yhteisönsä sisäisesti, että ”venäjää kuultiin vain kaduilla ja kaupoissa”.¹²⁵ Haastatteluaineiston perusteella etenkin suomalainen työväenluokka pysyi omissa oloissaan.¹²⁶

¹²² KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Ida Peitsalo, 24.9.1968.

¹²³ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Ida Peitsalo, 24.9.1968.

¹²⁴ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Kustaa Loikkanen, 9.11.1968.

¹²⁵ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Jenny Valtasaari, 10.12.1968.

¹²⁶ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Kustaa Loikkanen, 9.11.1968.

Jenny Väkevä tiivistikin useiden haastattelujen kannan hyvin vastauksessaan kysymykseen ”seurusteltiinko venäläisten perheiden kanssa”. ”Verraten vähän. Suomalaisia oli niin paljon, että heissä riitti runsaasti tuttavapiiriä. Ei tarvinnut seurustella venäläisten kanssa. Emme mitenkään vihanneet venäläisiä, mutta emme vain joutuneet sellaiseen kosketukseen heidän kanssaan”.¹²⁷

5.2 Suomalaisten eriytynyt kulttuuritoiminta

Suomalaisten ja paikallisten kulttuuritoiminta pysyi myös pääosin erillään. Suomalaisen vastahakoisuus käydä venäläisissä kulttuuritapahtumissa liittyi Maija Mörösen mukaan pelkoon venäläistymisestä. Hänen mukaansa suomalaisen kulttuuritoiminnan keskeinen tavoite oli pitää suomalaiset yhdessä Venäjällä sekä estää suomalaisia sulautumasta paikallisväestöön, asia mihin Venäjän yhtiäistämispolitiikka nimenomaan pyrki 1900-luvun alun Venäjällä ja Suomessa.¹²⁸ Kulttuuritoiminta toimi siis ikään kuin suomalaisuuden tukipilarina itärajan takana. Mörösen ajatukseen yhtyi myös Aino Louhi, jonka mukaan paikallisten kulttuuritapahtumissa ei käyty omasta haluttomuudesta.¹²⁹ ”Heillä oli omat tapansa ja tottumuksensa, eivätkä he käyneet suomalaisissa tapahtumissa.”¹³⁰

Jenny Valtasaari kuitenkin muisti, että suomalaisissa laestadiolais-tapaamisissa kävi myös jonkin verran venäläisiä. Hän kuitenkin koki, että nämä paikalliset eivät olleet ns. ”oikeita venäläisiä”.¹³¹ Vähemmistöuskontotapaamiset ovat toki hyvin erilaisia tilaisuuksia kuin esimerkiksi Pietarin suomalaisten illanistujaiset, joten paikallisten läsnäolo näissä tilaisuuksissa oli kenties luontevampaa. Mielenkiintoista on silti pohtia, miksi hän kutsui suomalaisten tilaisuuksissa käyneitä paikallisia ei-oikeiksi venäläisiksi. Ilmeisesti kommentti oli sidonnainen

¹²⁷ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Jenny Väkevä, 18.12.1968.

¹²⁸ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Maija Mörönen, 15.8.1968.

¹²⁹ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Aino Louhi, 4.9.1968.

¹³⁰ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Aino Louhi, 4.9.1968.

¹³¹ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Jenny Valtasaari, 10.12.1968.

paikallisten kansallisuuksiin. Suurin osa ei-suomalaisista laestadiolaistapaamisissa olivat esimerkiksi virolaisia tai inkeriläisiä.¹³²

Paikallisista pitkälti erossa pysyminen ei kuitenkaan pätenyt kaikkiin haastattaviin. Oiva Hiltunen muisti haastattelussaan kasvaneensa ympäristössä, jossa eli paljon sekä suomalaisia että venäläisiä. Hänen perheellään oli suomalaisten lisäksi myös venäläisiä perhetuttuja, joiden luona vierailtiin puolin ja toisin.¹³³ Samaa muisteli Martta Korkeakangas, joka vastasi haastattelussaan kysymykseen ”seurusteltiinko venäläisten perheiden kanssa” näin: ”Kyllä, melko paljonkin. Meillä ei kovin paljon käynyt venäläisiä, vain lähimmät naapurit. Suomalaiset kylläkin seurustelivat enemmän keskenään”.¹³⁴ Elma Tipurin mukaan ”mittään vastenmielisyyttä venäläisiä kohtaan ei ollut”.¹³⁵

Suomalaisten vapaa-ajan viettoa koskevissa vastauksissa tulevat Venäjän yhtenäistämistoimet harvoin esille. Rivien välistä on kuitenkin luettavissa, että suomalaisten kansallisylypeys esti heitä usein osallistumasta puhtaasti venäläisiin tapahtumiin tai iltamiin. Suomalaiset halusivat myös erottua joukosta suomalaisina. Maija Mörönen muistaa, että suomalaiset miehet eivät pukeutuneet venäjällä venäläisittäin, vaan pitivät oman suomalaistyyllisen pukeutumisen, mihin ei kuulunut esimerkiksi Venäjällä miesten pukeutumiselle yleisiä koppalakkia tai saappaita.¹³⁶ Suomalaiset siis ilmensivät pukeutumistyyllillään kansallisuuttaan ja kansallisylypeyttään. Venäläistymispelosta huolimatta joitain venäläisiä tapoja, kuten venäläisten ruokien kokkaamista, tuotiin kuitenkin haastattelumateriaalin perusteella osaksi suomalaista arkea.¹³⁷

¹³² KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Jenny Valtasaari, 10.12.1968.

¹³³ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Oiva Hiltunen, 26.3.1969.

¹³⁴ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Martta Korkeakangas, 28.3.1969.

¹³⁵ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Jenny Valtasaari, 17.12.1968.

¹³⁶ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Maija Mörönen, 15.8.1968.

¹³⁷ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Johan Fredrik Vepsäläinen, 23.11.1968.

Suomalaisten vapaa-ajan vietto tapahtui siis lähinnä suomalaisten kesken. Lapsena leikkikaverit olivat usein myös paikallisia, mutta eriytyminen alkoi tapahtua työiässä. Oliko syynä vastenmielisyys paikallisia ja heidän politiikkaansa kohtaan (josta lapset harvoin tiesivät tai välittivät) vai suomalaisten kanssa seurustelun luontevuus? Aino Louhen mukaan suomalainen tiivis yhteisöllisyys toi turvaa vieraassa maassa.¹³⁸ Maija Mörönen kertoi, että Pietarin suomalaiset pitivät usein itseään ikään kuin paikallisia parempina, mikä saattoi osaltaan selittää haluttomuutta seurustella heidän kanssaan.¹³⁹ Paremmuuden tunteesta kertoi myös kahden eri haastateltavan huomiot suomalaisen talouden siisteydestä verrattuna venäläiseen. ”Venäläinen talous oli epäsiistimpi. Suomalainen koti oli siisti. Venäläinen ihminen ei ajatuskannaltakaan näe siisteyden ja epäsiisteyden eroa”.¹⁴⁰ Huomion venäläisten epäsiisteydestä oli tehnyt myös Heikki Kustanpoika Marttila, joka kirjoitti matkaltaan Venäjälle muistiinpanoja paikallisista. Hänen mukaansa venäläinen on luonteeltaan ”ystävällinen, vierasvarainen, siivoton, tietämätön, valehtelija ja varas”.¹⁴¹

Venäläisten kanssa kuitenkin seurusteltiin jossain määrin ja haastatteluaineiston mukaan venäläiset suhtautuivat suomalaisiin usein hyvinkin ystävällisesti.¹⁴²

¹³⁸ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Aino Louhi, 4.9.1968.

¹³⁹ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Maija Mörönen, 15.8.1968.

¹⁴⁰ KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Alex Kuosmanen, 21.8.1968.

¹⁴¹ Andelin, 1901, 10.

¹⁴² KA, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset, Niilo Yrjölä, 8.11.1968.

6 YHTEENVETO

Venäjän hallinnon pohtiessa ns. ”Suomen kysymystä”¹⁴³ 1800-luvun lopussa, päätettiin toimista, joilla Suomen autonomista asemaa pyrittiin rajoittamaan ja Suomen kansaa sulauttamaan osaksi Venäjän keisarikunnan monikansallista tilkkutäkkiä. Toimet tulivat näkyvimmin voimaan vuonna 1899 helmikuun manifestin muodossa. Nämä yhtenäistämistoimet vaikuttivat osaltaan myös itärajan takana eläneiden suomalaisten elämään.

Yhtenäistämispolitiikka näkyi suomalaisen siirtokunnan arjessa kenties räikeimmin koulujen ja koululaisten päivittäisessä elämässä, kun Venäjän kielipoliittinen valvonta tiukensi otettaan Pietarin suomalaisista kirkkokouluista ja yhteiskoulusta. Työikäisten keskuudessa suomalaisille epäsuotuisa poliittinen ilmapiiri näkyi asiaan perehtyneiden työntekijöiden negatiivisessa suhtautumisessa venäläisten alaisuudessa tai venäläisessä virkamieskoneistossa työskentelemiseen. Poikkeuksia tosin oli.

Pietarin suomalaiset eivät olleet vain passiivisia yhtenäistämispolitiikan sivustaseuraajia, vaan vastarintaa tehtiin muun muassa suomalaisuuden pönkittämisellä kulttuuritapahtumissa, tarkastusviranomaisten hämäämisellä kouluissa sekä politikoimalla suljettujen ovien takana.

Pietarissa eläneet suomalaiset olivat ylpeitä suomalaisuudestaan ja kanta-väestöön sulautumista vältettiin viimeiseen asti. Suomalaiset viettivät aikaa keskenään, lukivat suomalaista kirjallisuutta, tekivät töitä suomalaisten kanssa tai suomalaisille ja kävivät suomalaisia kouluja. Voidaan kenties ajatella, että Pietarissa eläneillä suomalaisilla oli oma autonomiansa itärajan takana.

¹⁴³ Branch, Stagl, Bucher, Kappeler, Hewitt, Lint, . . . Popov, 2009, 204 & Korhonen 1967, 19.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA), Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta-kokoelma, haastattelut, Pietarin suomalaiset.

Alkuperäislähteenä käytetty kirjallisuus

Andelin, M. (1901). *Matka Venäjälle: Kahden suomalaisen kokemuksiä Venäjällä*. [kustantaja tuntematon].

Järnefelt, A. (1899). *Päivökirja matkaltani Venäjällä ja käynti Leo Tolstoin luona keväällä 1899*. Otava.

Sanomalehdet

Inkeri, 10.09.1899, nro 58, s. 4.

Uusi Inkeri, 01.12.1906, nro 116, s. 4.

Kirjallisuus

Ahola, V., Peuranen, E. & Engman, M. (1994) *Rajalla: Näköaloja Pietariin, Suomeen ja Eurooppaan* (toimittaja: Veikko Ahola). Pietari-säätiö.

Branch, M., Stagl, J., Bucher, G., Kappeler, A., Hewitt, G., Lint, T. M. v., . . .
Popov, N. (2009). *Defining self: Essays on emergent identities in Russia seventeenth to nineteenth centuries*. Finnish Literature Society.

Engman, M. (2004). *Pietarinsuomalaiset*. WSOY.

Fingerroos, O. (2006). *Muistitietotutkimus: Metodologisia kysymyksiä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Flink, T. (2000). *Maaorjuuden ja vallankumouksen puristuksessa: Inkerin ja Pietarin suomalaisten sivistys-, kulttuuri- ja itsetuntopyrkimyksiä vuosina 1861–1917*. Turun yliopisto.

Halmesvirta, A. (1997). *Historian sanakirja*. Gummerus.

Juntunen, A. (1972). *Suomalaista kulttuuria Nevan rannoilla: Piirteitä Pietarin suomalaisen siirtokunnan kulttuurielämästä 1900-luvun alussa*. Turun yliopiston Suomen historian laitos.

Kajava, K. *Pietarin suomalaisesta yhteiskoulusta* [kustantaja tuntematon].

Korhonen, K. (1967). *Suomi venäläisten silmin autonomian aikana*. [kustantaja tuntematon].

Lahtinen, A. & Kirkon ulkomaanapu (2005). *Todistuksena toivosta: Pietarin suomalainen Pyhän Marian kirkko*. Kirkon ulkomaanapu.

Leino-Kaukiainen, P. (1984). *Sensuuri ja sanomalehdistö Suomessa vuosina 1891-1905: Censorship and newspapers in Finland, 1891-1905*. Suomen historiallinen seura.

Maijala, M. (2017). *Kultakauden maanalainen vastarinta: Sortokauden taisto isänmaan ja sananvapauden puolesta*. Kustannusosakeyhtiö Otava.

Mironov, B. N. (1991). *The Development of Literacy in Russia and the USSR from the Tenth to the Twentieth Centuries*. *History of Education Quarterly*, 31(2), 229–252.

Nironen, J. (2003). *Suomalainen Pietari kuvina: Finnish St. Petersburg in pictures = Finskij Peterburg v illuŕtraciah*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Polvinen, T. & Bobrikov, N. I. (1984). *Valtakunta ja rajamaa: N. I. Bobrikov Suomen kenraalikuvernöörinä 1898-1904*. WSOY.

Verkkosivut

Sivistyssanakirja. *Siirtokunta*. Suomi Sanakirja. Retrieved March 16, 2022, from <https://www.suomisanakirja.fi/siirtokunta>